

Ongehoorde

reacties op de leerplicht

Invloed van religie en levensbeschouwing op de visie van doveninstituten op de leerplicht

Prof. L. Lindeboom; mede-oprichter Effatha

H.D. Guyot; oprichter instituut te Groningen

Bachelorthesis pedagogische wetenschappen (200600042) | Opdracht 4

Docent Corrie Tijsseling | 16 juni 2010 | Groep 4

Margriet Baijense | Marianne Hessels

3134067 | 3437965

Abstract

Objective: The purpose of this study was to study the vision of two institutes for the deaf on compulsory education. In 1901 compulsory education was introduced for formal education. Only in 1947 it also included special education, including the deaf education. This is remarkable because just deaf children received education late or received no education at all. **Method:** Through qualitative research the vision of the two institutes is examined and also whether the vision was influenced by religion or belief. The data is collected by archival research and coded and analyzed according to the Grounded Theory. **Results:** The data of the public institute showed only sources pro compulsory education. One of the arguments put forward to this was that deaf children are entitled to a place in society. The data of the protestant institute showed arguments against compulsory education. One of the arguments was that by introducing compulsory education the rights and duties of parents were challenged. Later, a petition for compulsory education for deaf children is signed by both the public as the Protestant institute. **Conclusions:** The conclusion of the study is that the public institute was pro compulsory education for deaf children and the protestant institute was at first against, but later also pro compulsory education. The vision of politics in those days, with different beliefs, is used as a framework. In this context it can be suspected that the vision is influenced by ideological influences. **Keywords:** institutes for the deaf, compulsory education, religion and beliefs, qualitative research

Inhoudsopgave

Abstract	2
Samenvatting	2
Abstract	2
Inhoudsopgave	3
Visie op de leerplicht; openbaar tegenover protestants-christelijk	4
<i>Begrippen</i>	4
<i>Leerplicht; in de tijd terug</i>	5
<i>De visie van de liberale en socialistische vertegenwoordigers van de politiek</i>	6
<i>De visie van de protestants-christelijke vertegenwoordigers van de politiek</i>	7
<i>De komst van dovenonderwijs in Nederland</i>	8
<i>Het Instituut voor Doofstommen te Groningen</i>	8
<i>Effatha</i>	9
<i>Doel- en vraagstelling</i>	10
<i>Ethische aspecten en relevantie</i>	12
Methoden	13
<i>Soort onderzoek</i>	13
<i>Soort onderzoek</i>	13
<i>Betrouwbaarheid en validiteit</i>	14
<i>Data verzameling</i>	14
<i>Data analyse</i>	15
Resultaten	16
<i>Data</i>	16
Groningen	17
<i>Werk</i>	17
<i>Recht</i>	18
<i>Plichtverzakende ouders</i>	18
<i>Andere landen</i>	19
<i>Vergelijking samenleving en Instituut voor Doofstommen te Groningen</i>	20
Effatha	21
<i>Bezwaren</i>	22
<i>Verandering van gedachten</i>	22
<i>Verzoekschriften</i>	22
<i>Vergelijking samenleving en Effatha</i>	23
<i>Conclusie</i>	24
Conclusie en discussie	24
Groningen	24
Effatha	25
Antwoord op de onderzoeksvraag	26
Literatuurlijst	29
Bronnenlijst	31
Bijlagen	32
<i>Logboek</i>	Error! Bookmark not defined.
<i>Codebomen</i>	33
Groningen	33
Effatha	34

Visie op de leerplicht; openbaar tegenover protestants-christelijk

In dit onderzoek zal gekeken worden wat de visie was van verschillende doveninstituten op de leerplicht. In 1901 werd de leerplicht voor regulier onderwijs ingevoerd, echter pas in 1947 gold dit ook voor het speciaal onderwijs, waaronder het dovenonderwijs (Dodde, 2000). Gekozen is om naar twee instellingen voor dovenonderwijs te kijken die beschikten over een eigen internaat, dit zijn het openbare Instituut voor Doofstommen in Groningen, opgericht in 1790 en het protestantse Effatha in Voorburg, opgericht in 1888 (Tijsseling & Tellings, 2009). Verwacht wordt allereerst, in navolging van eerdere resultaten van Tijsseling en Tellings (2009), dat er een verschil is in visie op onderwijs tussen de verschillende doveninstituten. Er zal daarnaast worden gelet op de politieke discussie rondom de leerplicht die rond 1900 speelde. Naast rooms-katholieke en protestants-christelijke vertegenwoordigers, bevonden zich ook socialistische en liberale vertegenwoordigers in het parlement. De visie van de protestants-christelijke en de socialistische en liberale vertegenwoordigers zal als kader worden gebruikt om de visie van de maatschappij op leerplicht te kunnen vergelijken met de visie vanuit het dovenonderwijs daarop. In het onderzoek zal worden nagegaan of de verschillende opvattingen van de instituten, respectievelijk de politieke vertegenwoordigers, op de leerplicht te verklaren zijn vanuit religieuze en levensbeschouwelijke invloeden. De rooms katholieke visie zal in dit onderzoek niet expliciet onderzocht worden, omdat geen van de twee te onderzoeken instituten rooms katholiek is.

Begrippen

In voorgaande tekst zijn een aantal begrippen aan de orde gekomen. Omdat het onderzoek gericht is op de geschiedenis is het belangrijk deze begrippen nader toe te lichten, aangezien het in de huidige tijd mogelijk iets anders kan betekenen.

Onder lager onderwijs wordt het onderwijs aan scholen verstaan waar het merendeel van de leerlingen, in het begin van de 20e eeuw, onderwijs volgden. Omdat het onderwijs en voornamelijk de invoering van de leerplicht een heet hangijzer binnen de politiek van die tijd was, zullen de algemene, politieke opvattingen over de leerplicht met betrekking tot het regulier onderwijs een leidraad vormen binnen dit onderzoek (Verkuil, Riessen, & Straaten, 2005).

Onder de invoering van de leerplicht wordt de verplichtstelling verstaan voor kinderen om zes achtereenvolgende jaren onafgebroken in de schoolbanken te verschijnen (Verkuil et al., 2005).

Openbaar wil zeggen dat kinderen ongeacht afkomst of religie worden toegelaten en dat daarnaast een algemeen protestants-christelijk karakter had, boven

kerkgenootschappen uitstijgend. Protestants-christelijk onderwijs daarnaast geeft ook leerstellig onderwijs vanuit een voluit protestants-christelijke identiteit (Weijers, 2004).

Leerplicht; terug in de tijd

Tot ver in de 19e eeuw was het bij de volksklasse heel gebruikelijk dat kinderen mee werkten met de ouders om de kost te verdienen. De ouders konden het geld goed gebruiken en het meewerken voorkwam dat de kinderen over straat zwierven. Pas rond 1840 werd kinderarbeid als kwaad aangezien door individuele burgers. Langzaamaan kwam als bezwaar centraal te staan dat kinderen die werken de school niet kunnen bezoeken (Bakker, Noordman, & Rietveld-Van Wingerden, 2006). In 1874 werd in het zogenaamde 'kinderwetje van Van Houten' arbeid in de fabrieken voor kinderen jonger dan 12 jaar verboden (Boekholt & De Booy, 1987; Bakker et al., 2006). Deze wet was alleen gericht op fabrieksarbeid, kinderen die ander werk uitvoerden waren door deze wet niet beschermd. Het werd steeds duidelijker dat alleen een leerplicht kinderarbeid in alle arbeidssectoren kon voorkomen. Echter, in 1873 is de wet van Van Houten aangepast. De eerder opgenomen regels met betrekking tot de leerplicht moesten toen verwijderd worden, om de wet aangenomen te laten worden (Bakker et al., 2006).

Voor ouders zou echter het inkomen dalen als kinderen naar school moesten in plaats van dat werd gewerkt. In 1878 kwam daarom een nieuwe schoolwet, waarin de leerplicht nog niet werd opgenomen. De wet van 1878, tot stand gebracht door het ministerie-Kappeyne van de Coppello was echter wel de eerste landelijke wet die leerplicht aan de orde stelde. Een nieuw hoofdstuk verscheen in de onderwijswetgeving: 'Van bevordering van het schoolbezoek' (Boekholt & De Booy, 1987). Er werden hogere eisen gesteld aan het onderwijzend personeel en hun salarissen gingen omhoog. Aan het aantal leerlingen in een klas werd een maximum van 40 gesteld, schoolgebouwen moesten aan strenge voorschriften voldoen en de overheid subsidieerde 30 procent van de kosten, mits de school algemeen christelijk was. De algemeen christelijke scholen waren scholen waar onderwijs in vrijzinnige protestantse sfeer werd gegeven (Dalhuisen, 2005).

Uiteindelijk werd in Nederland in 1900 de leerplicht aangenomen, met een meerderheid van slechts één stem (Boekholt & De Booy, 1987). In Europa waren op dat moment al verschillende landen waar de leerplicht was ingevoerd (Gebing, 1919). Toen de leerplichtwet in 1900 werd aangenomen in het parlement, volgden bijna alle kinderen al onderwijs, in 1860 ongeveer 85% van de kinderen van 6 tot 12 jaar en in 1895 ruim 90% (Dodde, 2000). Het belangrijkste wat deze wet opleverde, zo stellen Bakker en collega's (2006), was dat ze vroege schoolverlating tegenging onder tien- tot twaalfjarigen en partieel verzuim strafbaar stelde. Ook Dodde (2000) noemt, terugkijkend op 100 jaar leerplicht, de

leerplichtwet van 1900 bij de invoering op 1 januari 1901 een overbodigheid. De meeste ouders zagen het belang van onderwijs voor het ontwikkelen van cognitieve kwaliteiten wel in. Wordt echter gelet op het dovenonderwijs, dan blijkt dat in 1889 25,7 procent van de dove kinderen in de leeftijd van 7 tot 12 jaar niet naar school ging (Burger, 1912, zoals geciteerd in Rietveld-Van Wingerden & Tijsseling, 2010).

Toch gold de leerplicht niet voor het speciaal onderwijs, dat was ondergebracht als restcategorie bij de Wet op het Middelbaar onderwijs van 1863. Het wettelijke karakter van dovenonderwijs was onduidelijk en ook werd het onderwijs aan doven meer als zorg vanuit liefdadigheid gezien dan scholing, wat zorgde dat leerplicht problematisch was met betrekking tot deze groep (Rietveld-Van Wingerden & Tijsseling, 2010). Het doveninstituut in Groningen, dat bezwaar aantekende tegen de uitsluiting van dove kinderen van de leerplicht, gaf aan dat veel 'doofstomme' kinderen thuis werden gehouden, te laat naar school gingen, of te vroeg van school af gingen (Rietveld-Van Wingerden & Tijsseling, 2010). Hermus (1919) stelde dat dove kinderen meer behoefte aan onderwijs hebben dan horende kinderen. Zo zei hij:

Hoorende zouden, ook zonder dat zij school-onderwijs ontvingen, zich een weg kunnen banen door het leven, godsdienstige en maatschappelijke mensen kunnen worden. Dit is niet het geval met de doofstommen¹.

Pas zevenenveertig jaar na de invoering van de leerplicht voor het lager onderwijs zou het ook gaan gelden voor kinderen die speciaal onderwijs volgden (Betten, 2010).

De visie van de liberale en socialistische vertegenwoordigers van de politiek

In 1870 al werd door de liberalen afstand gedaan van de gedachte dat de staat zo weinig mogelijk invloed moest uitoefenen op maatschappelijk terrein. "Jong"-liberalen als Van Houten en Kappeyne van de Coppello wilden knelpunten op politiek en sociaal-economisch gebied aanpakken. Zo wilden zij kinderarbeid tegengaan en onderwijs bieden aan grotere bevolkingsgroepen, door de staatstaak uit te breiden (Boekholt & De Booy, 1987). Toch was Kappeyne van de Coppello, liberaal minister, niet direct voor invoering van leerplicht vanwege de bezwaren die hij voor de praktijk zag. Vooral het tekort aan scholen en leerkrachten om de nieuwe stroom leerlingen te verwerken vond hij een belangrijk bezwaar. Een ander bezwaar, dat ook van de kant van de liberalen kwam, was dat leerplicht inbreuk maakt op het ouderlijk gezag. Daarnaast zou het inkomen van ouders met de minste verdiensten op korte termijn nog verder dalen als de kinderen niet kunnen meewerken (Boekholt & De Booy, 1987).

¹ *Leerplicht en wettelijke regeling van het doofstommen- onderwijs in Nederland, 1919, 9*

De meeste liberalen waren echter voor invoering van de leerplicht. Door economische en maatschappelijke ontwikkeling van Nederland groeide de vraag naar geschoold personeel. Door invoering van leerplicht zou hieraan kunnen worden voldaan. Door scholing krijgen kinderen meer kans om hogerop te komen en ook was onderwijs een goede manier om het burgerschapsideaal te verspreiden, zodat kinderen tot verlichte, deugdelijke, burgers konden worden opgevoed. Daarnaast speelde mee dat uitbreiding van kiesrecht mogelijk zou zijn, als meer mensen scholing genoten hadden (Dalhuisen, 2005).

Ook de socialisten waren voor de leerplicht. De wet zou een garantie betekenen voor volkskinderen om een minimale opleiding te kunnen krijgen. Toch stemde de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP) in 1900 tegen het voorstel voor de leerplicht, omdat ze graag een tienjarige leerplicht wilden. Het regeringsvoorstel was echter een leerplicht van 6 jaar (leerplicht-leerrecht, 1989). Troelstra, de leider van de SDAP, vond ook dat de maatregelen tegen het schoolverzuim te eenzijdig gericht waren tegen de arbeiders en dat ze te weinig compensatie boden voor inkomstenderving (Boekholt & De Booy, 1987). Al sinds 1889 was het onderwijs veel te duur voor arbeiders en ze zouden door de leerplicht een daling van inkomen krijgen en een stijging van de uitgaven. Een vorm van compensatie die de socialisten wilden was gratis schoolkleding of schoolvoeding, maar dat was in het wetsvoorstel niet opgenomen (Dalhuisen, 2005).

De visie van de protestants-christelijke vertegenwoordigers van de politiek

De protestants-christelijke politieke leiders waren geen voorstanders van de eerder openomen leerplichtregels. Er waren namelijk niet genoeg confessionele scholen en door de leerplicht zouden de kinderen naar een openbare school moeten. Deze algemeen-christelijke openbare scholen waren volgens de protestants-christelijken niet geschikt voor hun kinderen. Ze wilden dan nog liever dat de kinderen helemaal geen onderwijs volgden. Hieruit bleek dat de cognitieve ontwikkeling van de kinderen minder belangrijk was dan religieuze opvoeding. Het is niet duidelijk of het heeft geholpen dat er meer confessionele scholen kwamen en of er wat werd gedaan met schoolverzuim. Een andere opvatting van de voorgenoemden was dat de adequate ontwikkeling van de kinderen het best thuis plaats kon vinden, in de hoeksteen van de samenleving. De protestants-christelijken waren fel tegen de leerplicht en verweten de liberalen dat zij "onder pressie der socialisten" de leerplichtwet hadden doorgedreven. De protestants-christelijken koppelden de leerplicht aan confessionaliteit en waren op grond daarvan tegen de leerplicht. In hun ogen werd door invoering van de leerplicht namelijk de vrijheid van het onderwijs aangetast. Ze vonden dat ouders het gezag over hun kinderen van God gekregen hadden, 'van Godswege soeverein waren' en dat de overheid zich hier niet in mocht mengen (Dodde, 2000). Ook prof. mr.

Diepenhorst (1990) beaamt dat de protestants-christelijken tegen de leerplicht waren, omdat dat het ouderlijk gezag beperkte.

De komst van dovenonderwijs in Nederland

In 1790 werd in Nederland het eerste doveninstituut opgericht in Groningen. H.D. Guyot, de oprichter van dit instituut, was geïnspireerd geraakt door de Franse De l'Épée². In 1840 kwam een tweede doveninstituut in Nederland, het rooms-katholieke Instituut voor Doven in st. Michielsgestel, gevolgd door het openbare Rudolf Mees instituut te Rotterdam in 1953. Circa een eeuw na oprichting van het instituut in Groningen wordt, in 1888, Effatha, Vereeniging voor Christelijke Opvoeding en Onderwijs van Doofstomme en Blinde Kinderen en Jongelieden opgericht in Leiden, vanaf hier Effatha genoemd. In 1911 kwam daar nog de openbare dovenschool in Amsterdam bij (Rietveld- van Wingerden & Tijsseling, 2010). Hoewel tegenwoordig niet meer gesproken wordt over 'doofstommen' aangezien het woord nu een beledigende klank heeft, was het vroeger een gebruikelijke term. Daarom zal, wanneer over 'doofstommen' gesproken wordt, dit begrip tussen aanhalingstekens geplaatst staan. In dit onderzoek zullen de visies van het instituut in Groningen en Effatha onderzocht worden.

Het Instituut voor Doofstommen te Groningen

Henri Daniël Guyot werd geboren in 1753 in Belgisch Limburg³. Na zijn studie theologie in Franeker werd hij dominee in Dordrecht van 1777 tot 1781. Guyot werd in 1781 beroepen te Groningen als Waalsch predikant. In 1784 ontmoette hij in Parijs de abt De L'Épée die zich het lot van 'de doofstommen' had aangetrokken. Guyot vond het bijzonder om te zien hoe de 'doofstommen' werden onderwezen als 'gewone mensen'⁴. Hij ging in de leer bij De L'Épée, oprichter van de in 1760 opgerichte dovenschool in Parijs (Meulen, 1963), om zich het vak van onderwijzer voor 'doofstommen' eigen te maken. Terug in Groningen, waar nog weinig bekend was over onderwijs aan dove mensen, ging Guyot buiten zijn werkzaamheden als dominee om, lesgeven aan een Joodse jongen en een Christenmeisje⁵ (Rietveld-Van Wingerden & Tijsseling, 2010). Al spoedig maakten deze leerlingen grote vorderingen, wat de interesse wekte van meerdere ouders van doofstomme kinderen. Op 14 april 1790 werd tijdens een vergadering een besluit genomen tot stichting

² Gedenkboek ter gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan van de vereeniging "Effatha", 1888-1938, 1938, 54

³ Ons Tijdschrift, 1 oktober 1911, 89; Verdoorn, 1915, 5

⁴ Ons Tijdschrift, 1 oktober 1911, 90

⁵ Ibid.

van een instituut⁶. In 1796 had men geld genoeg om een gebouw te kopen, waarin vier lokalen werden ingericht, In 1798 werd een huis gekocht om gebruikt te worden als jongenskosthuis en in 1807 konden school en kosthuizen verhuizen naar het Guyotplein. In 1809 nam Guyot ontslag als predikant, om zich volledig in te zetten voor het Instituut. In de eerste plaats wilde hij van de 'doofstommen' 'brave menschen'⁷ maken. Ook wilde hij het onderwijs steeds verder verbeteren. Hij onderwees door middel van schrift, gebaren en vingertaal en gaf later ook spreekles aan leerlingen die daar aanleg voor hadden⁸. Vanuit het gelijkheidsdenken van de Verlichting konden kinderen terecht bij het Instituut, ongeacht rang of stand. Religie hoorde buiten het onderwijs. Kenmerkend voor het Verlichtingsdenken was dat kennis en rede moest zegevieren over onwetendheid, onbeschaafdheid, bijgeloof en armoede en dat niet alleen bij de rijken, maar bij het hele volk (Weijers, 2004). Wel konden kinderen godsdienstonderwijs krijgen, als de ouders dat wilden, maar deze lessen vonden plaats buiten de schooluren (Rietveld-Van Wingerden & Tijsseling, 2010; Tijsseling & Tellings, 2009).

Effatha

Effatha is opgericht als een orthodox-protestantse instelling (Rietveld-Van Wingerden & Tijsseling, 2010). Effatha werd opgericht om dove kinderen op te voeden en te onderwijzen in het geloof⁹. Ze wilden een instelling zijn die zoveel mogelijk in het verlengde lag van thuis op het gebied van levensbeschouwing en morele zaken. Omdat de kinderen op het instituut verbleven was dit des te belangrijker. Het instituut werd opgericht 'vanuit zonde en genade' (Jaarverslag, 1901; Rietveld-Van Wingerden & Tijsseling, 2010). In het gedenkboek (1938) staat het volgende omschreven:

Effatha herinnert aan onze schuld. Voor 1888 deden wij niets. Er drukte een schuld op de christenheid en lang leefde zij voort zonder geheiligd schuldbesef in betrekking tot het doofstomme kind¹⁰.

Hier komt ook duidelijk de visie vanuit de religie naar voren. Het is dan ook niet opvallend dat de naam Effatha uit de Bijbel komt. In het Bijbelboek Markus gaf Jezus een dove gehoor en spraak door hem te zeggen: "Effatha", wat betekent: wordt geopend¹¹. Er bestond al een doveninstituut met een Katholieke grondslag en ook twee openbare instituten. In het

⁶ Ibid.

⁷ Ibid., 91

⁸ Ibid.

⁹ Gedenkboek ter gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan van de vereeniging "Effatha", 1888-1938, 1938, 16

¹⁰ Ibid., 13

¹¹ Ibid., 34

jaarverslag van het jaar 1900 is te lezen dat Effatha vond dat de kinderen op de openbare instituten alleen worden gevormd voor de maatschappij. Effatha, echter, onderwees daarnaast naar de zuiverheid van Gods woord¹². In 1910 werd op de jaarvergadering gesproken over ouders die hun kinderen naar de andere instituten stuurden, ondanks hun protestantse gezindte. De voorzitter had daar een duidelijke visie op. Hij vond dat ouders die doordrongen waren van hun plicht als christenen zich niet moesten laten weerhouden door bijvoorbeeld de afstand naar het instituut¹³. Een andere reden dat ouders hun kinderen, ondanks hun gezindte, niet naar Effatha stuurden kon de financiën zijn, aangezien Effatha tot 1918 geen overheidssubsidies ontving. Dit betekende dat Effatha drie keer zoveel kostte als de andere instituten (Rietveld-Van Wingerden & Tijsseling, 2010).

Doel- en vraagstelling

Uit het voorgaande blijkt dat de leerplicht voor dove kinderen eigenlijk meer van belang was dan voor kinderen die naar het regulier onderwijs gingen. In 1889 ging minder dan 10% van de kinderen niet naar school (Dodde, 2000) terwijl 25,7% van de dove kinderen niet naar school ging (Burger, 1912, zoals geciteerd in Rietveld-Van Wingerden & Tijsseling, 2010). Dat is dan ook de probleemstelling van dit onderzoek. In dit onderzoek wordt gekeken hoe het dovenonderwijs tegen de leerplicht aankeek en of dit aansloot bij de visie van de maatschappij. Met de visie van de maatschappij wordt in dit geval bedoeld de visie van de vertegenwoordigers van de politiek, die in dit onderzoek als afspiegeling van de maatschappij wordt gezien. De doelstelling van dit onderzoek is het onderzoeken van van de visies van de doveninstituten. Dit wordt gedaan door de visies te scheiden op religie. De visie van het openbare Instituut voor Doofstommen te Groningen zal vergeleken worden met de visie van de liberale en socialistische vertegenwoordigers van de politiek. De visie van het orthodox-protestantse Effatha zal worden vergeleken met de protestants-christelijke vertegenwoordigers van de politiek. Dit zal worden gedaan aan de hand van de onderzoeksvraag:

Was er verschil in visie op de leerplicht, en de pro- en contra-argumenten daarbij, tussen het openbare Instituut voor Doofstommen te Groningen en het protestantse Effatha en welke invloed had religie en levensbeschouwing op deze visie?

Deze onderzoeksvraag is opgesplitst in twee deelvragen:

¹² Effatha, jaarverslag, 1900, 8

¹³ Effatha, jaarverslag 1910, 34/35

- Wat was de visie van het openbare Instituut voor Doofstommen te Groningen op de leerplicht?
- Wat was de visie van het protestantse Effatha op de leerplicht?

Ethische aspecten en relevantie

Het is van belang om onderzoek te doen naar deze geschiedenis, omdat dan meer kennis vergaard wordt over de veranderende visie op leerplicht. Het is relevant om te kijken naar de visie op leerplicht, zeker in de huidige tijd waarin steeds meer aandacht komt voor nieuwe vormen van onderwijs, zoals Iederwijs-scholen en scholen die het hele jaar door open zijn, waardoor ouders meer invloed hebben op de dagen dat hun kinderen vrij zijn. Door zicht te hebben op de geschiedenis kan kritisch gekeken worden naar hoe het systeem tegenwoordig in elkaar zit en kan gezien worden in welke richting het huidige veranderingsproces wijst, zodat tijdig kan worden ingegrepen. Zo worden oude fouten niet herhaald en hoeft niet opnieuw het wiel uitgevonden te worden (Bakker et al, 2006). Daarnaast lopen cultuur en traditie door, waardoor het verleden verklaringen kan geven voor hoe het heden is.

Bij het verrichten van onderzoek moet rekening gehouden worden met ethische aspecten. In het geval van literatuuronderzoek wordt gebruik gemaakt van geschreven data. Hierbij zal rekening gehouden worden met de auteursrechten. Zo zullen geen letterlijke teksten worden overgenomen, zonder dat dit expliciet wordt benoemd. Daarnaast is het belangrijk om bewust te zijn van het feit dat de auteurs zich niet meer kunnen verweren. Ook moet zorgvuldig worden omgegaan met de gegevens die verzameld worden. Zo mag niet zomaar geïnterpreteerd en geconcludeerd worden, maar moeten conclusies goed onderbouwd zijn. Hierbij is het ook belangrijk rekening te houden met de betekenis van de conclusie. Een conclusie kan een waardeoordeel bevatten over een bepaalde groep in de samenleving of een stempel drukken op een stukje geschiedenis. Voorzichtigheid is dus gepast. Ook is het goed om te beseffen dat de discussie rondom leerplicht plaats vond in de context van die tijd, waardoor geen waardeoordelen gegeven kunnen worden vanuit de huidige context. Levering en Smeyers (1999) geven aan dat de samenleving dynamisch is en dat hierdoor normen en waarden veranderen, waardoor het van belang is dat geschiedkundige kennis wordt toegepast bij de interpretatie. Kortom, veel zal van de interpretatie van de onderzoekers afhangen. Onderzoekers trachten door de bewustwording van hun eigen referentiekader, met grotere integriteit om te gaan met de data.

Methoden

Soort onderzoek

Om tot een beantwoording te komen van de onderzoeksvraag wordt een kwalitatief verkennend onderzoek uitgevoerd, wat wordt gebruikt als nog geen vermoedens aanwezig zijn over de uitkomst van de onderzoeksvraag. Vooraf worden dus geen hypothesen opgesteld. Het proces is iteratief, wat wil zeggen dat het dynamisch is. Met vallen en opstaan wordt doorgegaan tot een passende verklaring of theorie gevonden is (Baarda, 2009). Van kwalitatief onderzoek bestaan verschillende varianten, waaronder interpretatief onderzoek. Bij de interpretatieve variant wordt uitgegaan van het idee dat mensen betekenis geven aan een situatie (Verhoeven, 2004). Door deze betekenissen uit te wisselen in alledaagse interacties, wordt samen een werkelijkheid geconstrueerd (Zijderveld, 1990, zoals geciteerd in Boeije, 2005). Betekenisgeving is niet kwantitatief meetbaar (Boeije, 2005; Verhoeven, 2004). Om betekenis toch een rol te laten spelen is gekozen voor de interpretatieve variant van kwalitatief onderzoek, aangezien visies, meningen en argumenten met betrekking tot de leerplicht worden onderzocht.

Dit onderzoek heeft als doel een theorie te vormen over de mogelijke invloed van religie en levensbeschouwing op de visie op leerplicht. Voor begrips- en theorievorming is de gefundeerde theoriebenadering (*Grounded Theory*) geschikt (Boeije, 2005). De gefundeerde theoriebenadering heeft als voordeel dat onderzoeksgegevens systematisch worden verkregen en geanalyseerd en van daaruit stap voor stap een theorie wordt ontwikkeld (Boeije, 2005). Dit betekent dat het een open en flexibele vorm van onderzoek is. Het onderzoek verloopt volgens vaste fasen, maar er kan worden ingespeeld op de situatie (Verhoeven, 2004). Zo worden in latere fasen verschillende aspecten en dimensies vastgesteld.

Dit onderzoek is tevens een grondslagenonderzoek, omdat gekeken wordt welke ideeën en visies ten grondslag liggen aan het pedagogisch denken en handelen. Deze visies worden geëxpliciteerd, geanalyseerd en vergeleken (Snik & Van Haaften, 2002). Een combinatie tussen een grondslagenonderzoek en de gefundeerde theoriebenadering is volgens Levering en Smeyers (1999), een passende manier om inzicht te verkrijgen over de historische betekenisgeving van gewoontes en overtuigingen binnen opvoeding en onderwijs. In navolging van genoemde auteurs zal deze combinatie van designs worden toegepast binnen dit onderzoek.

Betrouwbaarheid en validiteit

Kritiek op de betrouwbaarheid van kwalitatief onderzoek is dat door de open benadering de setting niet duidelijk afgebakend is. Hierdoor is de herhaalbaarheid moeilijk te toetsen, wat de betrouwbaarheid beïnvloed (Verhoeven, 2004). Echter is bij dit onderzoek niet het uitgangspunt dat het herhaalbaar is, maar dat het plausibel en transparant is (Baarda, 2009). Om dit te bereiken worden verschillende technieken toegepast. Om de betrouwbaarheid van het onderzoek te vergroten wordt expliciet beschreven hoe de literatuur is gebruikt en geanalyseerd, wat Audit Trail genoemd wordt (Robson, 2002; Baarda, 2009). Ook zal *peer debriefing* toegepast worden, wat betekent dat de stukken door andere studenten gelezen zullen worden. Hierdoor wordt getracht te voorkomen dat de resultaten gekleurd zijn door de interpretatie van de onderzoeker, wat *researchersbias* wordt genoemd. Daarnaast wordt een logboek bijgehouden (Baarda, de Goede, & Teunissen, 2005). De data die wordt gebruikt verandert niet, maar door bij te houden hoe het onderzoek is uitgevoerd wordt de betrouwbaarheid vergroot, omdat het herhaling vergemakkelijkt.

Een aandachtspunt bij de (begrips-) validiteit is dat de beleving van mensen centraal staat die in dit onderzoek niet meer geverifieerd kunnen worden, omdat desbetreffende personen niet meer in leven zijn. Om de validiteit zo hoog mogelijk te krijgen wordt triangulatie toegepast. Het gebruik van meerdere bronnen vergroot de rigiditeit van het onderzoek. Daarnaast wordt gestreefd naar een zo hoog mogelijke interbeoordelaarsbetrouwbaarheid, door constant de resultaten en interpretaties te vergelijken. Juist omdat de resultaten niet meer geverifieerd kunnen worden bij de personen die het betreft is dit belangrijk en zal dit de validiteit aanzienlijk verhogen (Baarda et al., 2005)

Data verzameling

Vanwege de te onderzoeken tijdsperiode zal gebruik gemaakt worden van historische data. Nieuwe data is niet te verkrijgen, waardoor het onderzoek afhankelijk is van al beschikbare data. Doordat er gebruik wordt gemaakt van de gefundeerde theoriebenadering kan het onderzoek aangepast worden als de beschikbare data daar aanleiding toe geeft (Robson, 2002).

De data zal worden verzameld door middel van archiefonderzoek. In de Groninger Archieven bevindt zich het archief van het Koninklijk Instituut voor Doven 'H.D. Guyot'. De archieven van het Guyot instituut bevatten de periode 1790 tot 1919. Daarnaast zal het archief van de Kentalis Groep in Haren worden bezocht, waar zowel verslagen te vinden zijn van het Instituut voor Doofstommen (IvD) als van Effatha. Hier zijn ook verschillende

jaargangen van het blad 'Ons Tijdschrift', uitgegeven door het IvD te Groningen, te vinden. Verder zal gekeken worden bij de universiteit van Amsterdam (UvA). Hier zijn verschillende stukken van Effatha te vinden, zoals het gedenkboek ter ere van het vijftigjarige bestaan van Effatha. Ook in het archief van Leidschendam-Voorburg zal worden gezocht naar stukken van Effatha. In genoemde archieven zal gezocht worden naar stukken in de periode van ca. 1895-1910.

Data analyse

De data die gevonden zal worden in de archieven zal, waar mogelijk, worden gekopieerd. Als dit niet mogelijk is zal de data worden gefotografeerd en vervolgens worden uitgetypt. Het is belangrijk om structuur aan te brengen in de gevonden data, zodat het geanalyseerd kan worden (Verhoeven, 2004) Een manier om structuur aan te brengen is om de data te coderen. Deze methode is passend binnen de gefundeerde theoriebenadering. Ook geven de coderingen samen, uiteindelijk een beeld op basis van welke overtuigingen mensen keuzes in hun leven maken. Hierdoor past coderen ook goed binnen een grondslagenonderzoek. De data zal allereerst geordend worden in informatie-eenheden die beoordeeld worden op relevantie voor het onderzoek en vervolgens, door toekenning van een label, inzichtelijk gemaakt worden, waarbij de onderzoeksvraag centraal staat. Hierdoor wordt de data gereduceerd en geordend, het open coderen. De volgende stap is axiaal coderen, waarbij gekeken zal worden of de labels in categorieën kunnen worden ondergebracht (Baarda, 2009; Robson, 2002). Omdat het bij dit onderzoek gaat om exploreren en beschrijven, zal de analyse op dit punt voltooid zijn. Toch zal na deze stap bekeken worden of het profijt heeft om tot een hoger abstractieniveau te komen, door middel van selectief coderen (Baarda, 2009).

Resultaten

Data

De data, die voornamelijk uit gedrukt materiaal bestond, is gecodeerd. Dit is gedaan volgens de methode die eerder werd beschreven. Eerst is alle data geordend in informatie-eenheden en is de relevantie hiervan beoordeeld. Enkele voorbeelden van de informatie-eenheden zijn 'leerplicht', 'leerlingeninformatie' en 'onderwijsmethode'. Bij deze stap zijn labels toegekend die gebaseerd zijn op de onderzoeksvraag. Bij het instituut in Groningen zijn de labels 'werk', 'recht', 'plichtverzakende ouders' en 'andere landen' en bij Effatha zijn de labels 'ouders', 'praktisch' en 'ontwikkeling' toegekend. Hiermee is de stap van het open coderen beëindigd. Door het toekennen van deze labels is de data geordend en gereduceerd, doordat de niet relevante data weggelaten is. Zo was er veel data over de methoden van de instituten verzameld, wat voor het onderzoek niet van belang was, en ook hadden grote delen van jaarverslagen en Ons Tijdschrift geen betrekking op leerplicht. Na deze stap is gekeken of de labels konden worden onderverdeeld in categorieën, het axiaal coderen. Bij bijvoorbeeld het label 'werk' van het instituut in Groningen zijn de categorieën 'geen onderwijs; geen baan', 'geen onderwijs; geen onderhoud', 'moeilijk kost verdienen', 'onderwijs maakt werkzaam mens' en 'onderwijs; goede werkprestaties' gegeven. Bij Effatha is als voorbeeld bij het label 'ouders' de categorie 'rechten en plichten vanuit Effatha' en 'de vrijheid van ouders vanuit de politiek' gegeven. Het axiaal coderen was het laatste onderdeel van het coderen. Op deze manier is de data inzichtelijk gemaakt, waardoor het niet nodig is het nog abstracter te maken. Dit omdat het een explorerend en beschrijvend onderzoek is. In de bijlagen zijn de labels schematisch weergegeven in een codeboom.

Naast het coderen zijn de stappen die zijn genomen in dit onderzoek en de keuzes die zijn gemaakt bijgehouden in een logboek. Een aantal keuzes die gemaakt zijn hebben voor een verandering gezorgd die van belang is in deze opdracht. De gefundeerde theoriebenadering heeft namelijk als voordeel dat deze flexibel is (Verhoeven, 2004), waardoor veranderingen tijdens het proces mogelijk waren. Een eerste verandering is het verbreden van de tijdsperiode. In eerste instantie was de tijdsperiode van 1900-1910. Echter bij het zoeken van data bleek dat er al voor 1900 werd gesproken over de leerplicht en ook pas in 1916 werd er een brief geschreven naar het ministerie over de invoering van de leerplicht, ook voor dove kinderen. Omdat deze documenten nodig zijn voor de beantwoording van de onderzoeksvraag is de tijdsperiode aangepast naar 1896-1916. Daarnaast is met de andere groepsgenoten gesproken over de inhoud van de twee opdrachten. De bedoeling was om de visie van de samenleving, via de politiek, te vergelijken met de visie van de instituten.

Echter is de visie van de samenleving gericht op de leerplicht in het algemeen en de visie van de instituten op de leerplicht voor doven. Dit is moeilijk te vergelijken. Daarom is in de inleiding beschreven wat de visie was van de samenleving en dit is als kader gebruikt in de resultaten.

Opmerkelijk aan de data die is gevonden over Effatha is dat de religieuze achtergrond van het instituut duidelijk naar voren komt. Zo beginnen alle jaarverslagen met een bidstond. Ook wordt er regelmatig negatief geschreven over protestantse ouders die hun kind naar een ander, openbaar, instituut sturen (Jaarverslag, 1910). In elk jaarverslag wordt meerdere malen dank uitgesproken, ter illustratie:

Wij besluiten onze meedelingen met het nogmaals uit te spreken, dat wij ruime denkenstof hebben voor de weldaden, die wij van den Heere ontvingen en wij bevelen ons en onzen arbeid in het gebed en den steun der Christenen aan¹⁴.

Vergeleken met Effatha zijn de jaarverslagen van Groningen zakelijker en minder uitgesproken confessioneel. Bij Ons Tijdschrift daarentegen valt op dat de inhoud vaak moraliserend is, door voorbeelden te geven van 'onverstandig'¹⁵ handelen, te spreken over 'doofstommen' die 'zeer zeker dankbaar zijn'¹⁶ voor het genoten onderwijs en op te roepen om mee te doen aan acties voor de leerplicht 'want natuurlijk wenscht ge (...) allen'¹⁷ dat alle 'doofstommen' in Nederland onderwijs krijgen.

Groningen

Werk

Opvallend is dat van het Instituut voor Doofstommen te Groningen alleen bronnen gevonden zijn waarin voor de leerplicht gepleit wordt. Het eerste argument wat hier veel voor wordt gebruikt is dat doven die geen onderwijs ontvangen, geen baan kunnen krijgen en niet in hun eigen onderhoud kunnen voorzien. In Ons Tijdschrift, een orgaan voor oud-leerlingen van Nederlandse inrichtingen voor doofstommenonderwijs, uitgegeven door het Instituut te Groningen worden in 1911 ingezonden brieven geciteerd van voorstanders voor leerplicht, wat leidt tot meerdere reacties van voorstanders. In de reacties worden voorbeelden aangehaald van 'doofstommen' voor wie het moeilijk is om de kost te verdienen. Ook wordt door de redactie de oproep gedaan om na te denken over de

¹⁴ Jaarverslag 1987, 22

¹⁵ Ons Tijdschrift 1 juni 1911, 42

¹⁶ Ons Tijdschrift 1 februari 1913, 160

¹⁷ Ons Tijdschrift, 1 februari 1912, 162

voorbeelden. Het is voor 'doofstommen' moeilijk om te werken en zeker voor hen die geen onderwijs ontvangen hebben. Daarom moet iedereen zijn best doen, om op die manier te tonen dat onderwijs bijdraagt aan goede werkprestaties van 'doofstommen'¹⁸. Ook in het verzoekschrift wat in 1912 aan de Leden van de Tweede Kamer wordt gestuurd, komt het argument naar voren dat onderwijs een 'doofstom' kind kan vormen tot een werkzaam mens¹⁹. Dove kinderen zullen zonder onderwijs in onwetendheid leven en vaak anderen tot last zijn. Het is een verschrikkelijke toestand dat dit nog kan gebeuren zolang er geen leerplicht komt²⁰.

Recht

Ook het recht van 'doofstomme' leerlingen op onderwijs wordt genoemd als argument voor de leerplicht. Het verwijt aan de regering is dat ondanks de gelijke rechten, de leerplicht niet geldt voor het buitengewoon onderwijs geldt, maar alleen voor het regulier lager onderwijs en dat in een eeuw waarin men zich zo inzet voor goed onderwijs. Ook een 'doofstom' kind heeft het recht op een plaats in de maatschappij als hij ouder wordt²¹. Zolang er nog geen leerplicht is, wordt er tegen een groot aantal mensen een groot onrecht gepleegd. Het is onrechtvaardig dat voor horende kinderen wel een leerplichtwet is, maar niet voor 'doofstommen'. De regering laat veel te lang op zich wachten, ondanks het verzoekschrift wat aan de regering gestuurd is met de roep om leerplicht²².

Plichtverzakende ouders

Maar niet alleen de regering wordt aangesproken. Ook wordt verweten dat veel ouders hun kinderen thuishouden en daarmee het zo nodige onderwijs onthouden. Op 1 juni 1911 staat in Ons Tijdschrift een verhaal over Antje. Antje, het 5 jarige dochttertje van schoenmaker Jansen wordt ziek en verliest haar gehoor. Ze wordt weer gezond, maar haar gehoor blijft weg en omdat Antje hen niet meer kan verstaan spreken de gezinsleden nooit meer met haar. Schoenmaker Jansen blijft het uitstellen om Antje naar school te sturen, omdat ze zo'n goede hulp is. Dit wordt zeer onverstandig genoemd. 'Ongelukkige kinderen' als Antje zullen in 'onwetendheid' kunnen opgroeien, zolang er nog geen leerplicht is voor dove kinderen²³. Hoewel er ook veel verstandige ouders zijn, die hun 'doofstomme kind' op bestaande instelling op school doen, blijven er ouders die hun kind thuis houden. De vraag

¹⁸ Ons Tijdschrift, 16 augustus 1911, 74

¹⁹ Ons Tijdschrift, 1 maart 1912, 178

²⁰ Ons Tijdschrift, 1 november 1913, 106

²¹ Ons Tijdschrift, 16 augustus 1911, 73-74

²² Ons Tijdschrift, 16 december 1912, 131

²³ Ons tijdschrift, 1 juni 1911, 41-42

klinkt of het voor de enkelen niet de moeite waard is om leerplicht in te stellen²⁴. Een citaat wat goed weergeeft hoe de mening was over ouders die hun plicht verzaken komt van de heer C.A. Schouten na afloop van een vervolgverhaal over een 'doofstom meisje, Nora:

Als de doofstommen dit verhaal gelezen hebben, zullen zij zeer zeker dankbaar zijn aan hun ouders, die hen lieten onderwijzen, en ook aan de school, waar zij onderwijs ontvingen. Zij zullen zeker begrijpen, hoe noodig het is, dat doofstomme kinderen vroegtijdig naar een inrichting gezonden worden. Er zijn, helaasch, nog velen, die evanals Nora, bespot en verstooten worden. Dat is de schuld van de ouders, die hun plicht niet deden. Voor die ouders en hunne arme doofstomme kindertjes moeten we een leerplichtwet voor doofstommen hebben. Wanneer komt ze?²⁵

Zoals ook uit het verhaal van Antje blijkt, stellen ouders het onderwijs vaak uit. Dit zorgt er voor dat kinderen of veel te laat bij een Instituut worden aangemeld, of dat de kinderen te oud zijn om nog aangemeld te kunnen worden als leerling²⁶. Het IvD te Groningen noemt 7 jaar de gewenste leeftijd om op school te komen. De cursus duurt negen jaar en wordt verlengd met een of twee jaar als de leerling minder goede aanleg heeft. De kinderen zijn bij het verlaten van de school 16 of 17 jaar, wat de meest geschikte leeftijd wordt genoemd om in de maatschappij werk te zoeken. Als de kinderen pas later naar school komen, gaan er kostbare jaren verloren en kan de cursus niet meer helemaal gevolgd worden, omdat mannen en vrouwen van twintig of ouder niet geschikt geacht worden om met kinderen op school te zitten²⁷.

Andere landen

Als laatste wordt veel verwezen naar andere landen, waar wel al leerplicht voor 'doofstommen' is. Zoals in het verzoekschrift aan de leden van de Tweede Kamer in 1912, waarin vrijmoedigheid geput wordt om te verzoeken om een leerplicht wet voor 'doofstommen' in eigen land, uit het feit dat veel landen Nederland al zijn voorgegaan²⁸. In Ons Tijdschrift wordt afgevraagd waarom veel lotgenoten in Nederland ongelukkiger moeten zijn dan in andere landen, aangezien in veel landen in Europa de leerplicht voor

²⁴ Ons Tijdschrift, 16 augustus 1911, 74

²⁵ Ons Tijdschrift, 1 februari 1913, 151

²⁶ IvD Groningen, jaarverslag 1908, 5; Ons Tijdschrift, 1 maart 1912, 178

²⁷ Ons Tijdschrift, 1 maart 1912, 178

²⁸ Ibid.

'doofstommen' wel is ingevoerd²⁹. Ook een jaar later wordt Nederland weer vergeleken met andere landen. Ter illustratie:

*Vreest men, dat het zooveel geld zal kosten? Mag dat een reden zijn voor het rijke Nederland? Kan dit die kosten niet even goed dragen als b. v. Denemarken, waar reeds sinds het begin der vorige we eeuw leerplicht voor doofstommen is?*³⁰.

In 1916 wordt nogmaals een verzoekschrift gestuurd, gericht aan de Minister van Binnenlandse Zaken, waarbij in de toelichting weer wordt teruggekomen op eerder genoemde argumenten³¹. Tussen dove kinderen en hun omgeving bevindt zich een muur, die door onderwijs kan worden doorbroken. De gaven die ook dove kinderen bezitten, komen door scholing tot hun recht en ook geeft onderwijs kans om met eer een plek in de maatschappij in te nemen. Ook wordt de verhouding tot God en mensen van horende mensen en niet horende mensen door onderwijs gelijk. Waar ouders hun plicht verzaken, moet de overheid de dove kinderen beschermen door middel van leerplicht. Omdat leerplicht geen schoolplicht is, krijgen ouders de mogelijkheid om hun kind thuis te houden, mits het kind goed onderwijs ontvangt.

Vergelijking samenleving en Instituut voor Doofstommen te Groningen

Argumenten contra de leerplicht zijn vanuit de kant van de liberalen vooral praktisch van aard. Tekort aan scholen en leerkrachten was echter voor het Instituut voor Doofstommen te Groningen geen argument. Aangezien in de loop der tijd scholing steeds belangrijker werd om te kunnen werken, en zeker voor dove mensen omdat communicatie voor hen zonder onderwijs veel moeilijker was verviel ook het argument van inkomstendaling van ouders wanneer kinderen niet konden meewerken als ze op school zaten. Uiteindelijk was een kind wat geen onderwijs volgde duurder voor de familie. Een doof kind wat geen onderwijs had gevolgd was een levenslange 'last' voor ouders.

De redenen die de liberalen aandragen voor de leerplicht komen gedeeltelijk overeen met de argumenten van het doveninstituut te Groningen. Geschoold personeel werd steeds meer gevraagd en onderwijs gaf kinderen kans om hogerop te komen. De liberalen noemden onderwijs een goede manier om het burgerschapsideaal te verspreiden. Ook Guyot wilde door middel van onderwijs brave mensen van de leerlingen maken. De mogelijkheid van

²⁹ Ons Tijdschrift, 16 december 1912, 132

³⁰ Ons Tijdschrift, 1 november 1913, 106.

³¹ Verzoekschrift, 13 juli 1916, 3-4

kiesrechtuitbreiding als meer mensen onderwijs gevolgd hebben komt niet naar voren in de argumenten van het Groningse doveninstituut.

De socialisten zagen leerplicht als garantie van minimale opleiding voor volkskinderen. Ook in de argumenten van het Instituut voor Doofstommen te Groningen komt naar voren, dat leerplicht voorkomt dat kinderen in onwetendheid zullen opgroeien. De redenen van de socialisten om tegen te stemmen gaan voor het dovenonderwijs niet op. De socialisten vonden het voorstel wat er lag voor de leerplichtwet voor het reguliere onderwijs niet voldoende, maar voor het dovenonderwijs lag nog geen voorstel. Daarnaast vonden de socialisten dat compensatie gegeven moest worden voor de stijgende kosten, omdat onderwijs voor arbeiders te duur was. Dit is echter een argument wat het instituut te Groningen niet deelt. Afgevraagd wordt of de overheid vreest dat het te duur is, of dat het de kosten niet evengoed kan dragen als andere landen, waar het wel mogelijk is.

De argumenten contra de leerplicht van de politieke vertegenwoordigers die spreken namens de samenleving worden niet gedeeld door het Instituut voor Doofstommen te Groningen of zijn niet van toepassing. De proargumenten echter zijn ook terug te vinden bij het Groningse doveninstituut.

Effatha

In het jaarverslag van Effatha van 1898 wordt de eerste keer over de leerplicht gesproken. Op de jaarvergadering van dit jaar werd gesproken over 'het lot der doofstommen'. Hierbij ging het onder andere over de keuze tussen de spreek- en gebarenmethode, waarbij Heidsiek, toen onderwijzer aan de 'inrichting voor doofstommen' in Breslau in Silezië, de gebarenmethode aanraadde. Vatter, toen hoofd van de 'inrichting voor doofstommen' te Frankfurt aan de Main, raadde echter de spreekmethode aan. Verder noemde hij een aantal aspecten die voor de beste uitkomst van het lot van 'doofstommen', de ontwikkeling van dove kinderen, zouden kunnen zorgen. Een van deze aspecten was leerdwang, zodat kinderen niet pas op negenjarige leeftijd of ouder naar de inrichting kwamen³². Impliciet wordt hiermee de leerplicht voor dove kinderen aanbevolen. In het jaarverslag wordt niet duidelijk waar Effatha deze informatie vandaan heeft. Vatter en Heidsiek lijken niet aanwezig te zijn bij die vergadering. Genoemd wordt dat Effatha de strijd met grote belangstelling volgt, echter kan Effatha er nog niet over meespreken, omdat de inrichting nog te jong is³³. Het is niet duidelijk of dit alleen over de discussie over de methoden gaat of ook over alle genoemde punten van Vatter.

³² Jaarverslag 1898, 26

³³ Ibid.

Bezwaren

In het gedenkboek ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van Effatha worden verschillende bezwaren contra de invoering van de leerplicht voor dove kinderen genoemd. Deze bezwaren worden genoemd door J. Severijn, lid van het hoofdbestuur van Effatha. Aangezien hij lid was van het hoofdbestuur van Effatha, kan worden verwacht dat hij de visie van Effatha verwoordt³⁴.

Het eerste bezwaar dat wordt genoemd heeft betrekking op de rechten van ouders. De leerplicht voor dove kinderen zou veel zwaarder drukken op de rechten van ouders dan voor typische kinderen. Dit omdat dove kinderen, in tegenstelling tot kinderen die lager onderwijs volgden, vaak intern verbleven in de instituten en ze door de leerplicht mogelijk jaren van huis zouden zijn. Een financieel bezwaar is dat de leerplicht meer financiële lasten voor de ouders met zich mee zou brengen. Echter, Severijn geeft aan dat hier mogelijk een wettelijke regeling voor zou kunnen komen, die bijdraagt in de kosten³⁵. Tenslotte wordt een praktisch bezwaar genoemd. Zo staat:

*De deskundigen hebben echter ook praktische bezwaren tegen leerplicht, omdat de leerplichtige leeftijd zich over een groot aantal jaren zou moeten uitstrekken. Welke straf zou men voorts daarop moeten stellen, men kan toch weigerachtige ouders niet in de gevangenis zetten?*³⁶

In de data zijn verder nergens argumenten contra de leerplicht te vinden, voorgaande wordt enkel kort genoemd.

Verandering van gedachten

Rietveld- van Wingerden en Tijsseling (2010) geven aan dat Effatha voor de leerplicht voor dove kinderen was. Dit omdat onderwijs erg belangrijk werd gevonden voor de ontwikkeling van dove kinderen. Zonder de leerplicht zouden ouders hun kind op veel oudere leeftijd dan zeven naar school kunnen sturen. Er zou dan een discrepantie ontstaan tussen de geestelijke en lichamelijke ontwikkeling van deze kinderen (Burger, 1912, zoals geciteerd in Rietveld-Van Wingerden & Tijsseling, 2010).

Verzoekschriften

In 1908 werd door het instituut in Groningen een verzoekschrift voor invoering van de leerplicht voor dove kinderen gestuurd naar de koningin. Dit verzoekschrift is niet

³⁴ Gedenkboek ter gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan van de vereeniging "Effatha", 1888-1938, 1938, 129

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

ondertekend door Effatha. In het jaarverslag wordt aangegeven waarom Effatha dit verzoekschrift niet heeft ondertekend. De rechten en plichten van ouders zouden door de invoering van de leerplicht worden beperkt. Wel wordt genoemd dat in de christelijke pers een oproep is gedaan om de christelijke 'doofstomme' kinderen naar Effatha te sturen³⁷. In 1912 wordt opnieuw een verzoekschrift gestuurd door het instituut in Groningen naar de Tweede Kamer. Dit verzoekschrift wordt tevens niet ondertekend door Effatha. In het jaarverslag van Effatha van dit jaar wordt dit verzoekschrift niet besproken. In 1916 wordt opnieuw een verzoekschrift gestuurd naar de minister van binnenlandse zaken. Dit verzoekschrift wordt naast het instituut in Groningen ook ondertekend door het instituut in St. Michielsgestel en het instituut in Amsterdam. In het jaarverslag van Effatha wordt dit verzoekschrift wel genoemd, naast nog een ander verzoekschrift. Het ene verzoekschrift had betrekking op de salariëring van de onderwijzers, wat te maken had met de subsidies van de overheid en het andere verzoekschrift had betrekking op de invoering van de leerplicht voor dove kinderen. Het verzoekschrift van 1916 met betrekking tot de leerplicht is volgens Effatha wel ondertekend, maar Effatha staat niet onder het verzoekschrift. Dit, naast het argument dat kinderen te oud onderwijs zouden krijgen, is het enige wat gevonden is in de data wat pro leerplicht is.

Vergelijking samenleving en Effatha

De protestantse tak van de politiek was tegen de leerplicht. In de inleiding werden argumenten genoemd die de protestantse vertegenwoordigers van de politiek hadden contra de invoering van de leerplicht. Zo was een argument dat de kinderen naar een algemeen christelijke openbare school zouden moeten, aangezien er niet genoeg confessionele scholen waren. De protestanten wilden nog liever hun kind thuis houden dan ze naar deze scholen te sturen (Dodde, 2000). Dit argument zal echter niet gelden voor Effatha, aangezien Effatha orthodox protestants onderwijs aanbiedt (Rietveld-van Wingerden & Tijsseling, 2010). Een tweede argument was dat de ontwikkeling van kinderen het best thuis kon plaats vinden, in de hoeksteen van de samenleving (Dodde, 2000). Dit argument werd ook niet door Effatha gedeeld, omdat de gezinssituatie werd nagebootst door huisouders in dienst te nemen³⁸. Een derde argument was dat de vrijheid van de ouders in het gedrang kwam en het ouderlijk gezag beperkt werd (Diepenhorst, 1990). Dit argument werd gedeeld door Effatha. Zo wordt in het jaarverslag genoemd:

³⁷ Jaarverslag 1909, 10

³⁸ Gedenkboek ter gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan van de vereeniging "Effatha", 1888-1938, 1938, 16

*Eene adresbeweging om Leerplicht voor doofstommen te verkrijgen is onzerzijds niet gesteund, daar alle dwang in deze zoo licht de ouders van de hun door God opgelegde plichten ontheft of in hun ouderlijke rechten ingrijpt.*³⁹

Daarnaast zou de leerplicht ervoor kunnen zorgen dat ouders hun kind niet naar Effatha stuurden, doordat de afstand te ver was en protestantse kinderen dan terecht kwamen op een openbaar of katholiek instituut. Effatha vindt dat op die instituten niet wordt onderwezen naar de zuiverheid van Gods woord⁴⁰. In 1910 heeft de voorzitter een duidelijke visie op ouders die hun kind naar een niet- protestantse school sturen. Hij vindt dat ouders die doordrongen zijn van hun plicht als christenen zich niet moeten laten weerhouden door bijvoorbeeld de afstand naar het instituut⁴¹.

Conclusie en discussie

Groningen

De eerste deelvraag van dit onderzoek was: Wat was de visie van het openbare Instituut voor Doofstommen te Groningen op de leerplicht?

Op grond van al de ingezonden brieven over leerplicht, de verzoekschriften aan zowel de regering als Hare Majesteit de Koningin in de verschillende jaren, en ook de handtekeningenacties die opgezet zijn om bij de verzoekschriften te voegen, kan geconcludeerd worden dat het openbare Instituut voor Doofstommen te Groningen zich sterk maakte voor leerplicht voor 'doofstommen' op grond van een aantal argumenten. Even als andere kinderen, hadden ook dove kinderen recht op onderwijs en op een plaats in de maatschappij. Het werd daarom onrechtvaardig gevonden dat alleen voor het regulier onderwijs leerplicht gold. Een volgend argument was dat onderwijs nodig werd geacht om aan werk te kunnen komen. Daarnaast was het zonder leerplicht nog steeds mogelijk dat dove kinderen opgroeiden zonder onderwijs, doordat sommige ouders hun plicht verzaakten door hun kinderen niet naar een instituut voor 'doofstommen' te sturen. Ook werd, als vierde argument de aandacht gericht op verschillende andere landen, waar al wel leerplicht voor dove kinderen was.

³⁹ Jaarverslag 1909, 10.

⁴⁰ Jaarverslag 1900, 8

⁴¹ Jaarverslag 1910, 34/35

Effatha

De tweede deelvraag van het onderzoek is: Wat was de visie van het protestantse Effatha op de leerplicht?

In eerste instantie was Effatha tegen invoering van de leerplicht voor dove kinderen. Een belangrijk bezwaar dat werd aangedragen was dat de vrijheid van de ouders in het gedrang kwam en het ouderlijk gezag beperkt werd. Ook werden verzoekschriften om de leerplicht voor dove kinderen in te voeren niet ondertekend door Effatha. In 1909 wordt in het jaarverslag gesproken over het verzoekschrift uit 1908. Op dat moment is Effatha (nog) niet voor de leerplicht. In 1916 is opnieuw een verzoekschrift gestuurd. Dit verzoekschrift is niet ondertekend door Effatha. Echter is in het jaarverslag van 1917 te lezen dat dit wel is ondertekend. Het is frappant dat Effatha niet onder het verzoekschrift van 1916 staat, aangezien wel in het jaarverslag wordt genoemd dat dit ondertekend is. Ook wordt niet duidelijk waardoor deze omschakeling is gekomen. Mogelijk zag Effatha in dat kinderen anders niet, of pas laat, onderwijs kregen. Verder onderzoek zal hierover mogelijk meer duidelijkheid bieden. Ondanks dat er, zonder nader onderzoek, geen heldere verklaringen te vinden zijn kan er van worden uitgegaan dat Effatha wel voor de leerplicht was. Dit omdat ze het in het jaarverslag wel noemen en ervan uitgegaan mag worden dat in het jaarverslag betrouwbare informatie staat wat dit betreft. Rietveld-van Wingerden en Tijsseling (2010) geven ook aan dat Effatha voor de leerplicht was. Burger (1912) geeft aan dat dove kinderen zonder de leerplicht pas op late leeftijd onderwijs zouden volgen. Geconcludeerd kan worden dat Effatha in eerste instantie tegen de leerplicht was, maar dat Effatha later toch voor de leerplicht was. Een waarschijnlijke reden hiervoor is dat men de noodzaak en het nut van onderwijs op jonge leeftijd inzag en begreep dat kinderen anders mogelijk niet of laat naar het instituut gingen.

Ondanks de socialisten, die voor de leerplicht waren, maar tegen stemden omdat ze graag een tienjarige leerplicht wilden, was er een nipte meerderheid voor het voorstel voor invoering van de leerplicht. Hoewel in de Kamer dus het grootste deel van de vertegenwoordigers voor de leerplicht was, werd op de roep vanuit het dovenonderwijs om leerplicht niet gereageerd. Het is verwonderlijk dat pas in 1947 de leerplicht ook gaat gelden voor het speciaal onderwijs. Bij vervolgonderzoek is het goed om te letten op wat de visie van bijvoorbeeld het blindenonderwijs op leerplicht was en kan onderzocht worden wanneer en waarover in de Tweede Kamer gesproken is over leerplicht voor het speciaal onderwijs.

Antwoord op de onderzoeksvraag

Doordat de deelvragen beantwoord zijn kan een antwoord worden gegeven op de onderzoeksvraag:

Was er verschil in visie op de leerplicht, en de pro- en contra-argumenten daarbij, tussen het openbare Instituut voor Doofstommen te Groningen en het protestantse Effatha en welke invloed had religie en levensbeschouwing op deze visie?

Het Instituut voor Doofstommen te Groningen was van begin af aan voor de invoering van de leerplicht voor dove kinderen. Als gekeken wordt naar de argumenten die hier voor worden aangedragen valt op dat dit ander soort argumenten waren dan de argumenten die Effatha contra de leerplicht had. Een argument wat wordt gebruikt is dat doven die geen onderwijs ontvangen, geen baan kunnen krijgen en niet in hun eigen onderhoud kunnen voorzien. Een ander argument is dat ook een 'doofstom' kind het recht heeft op een plaats in de maatschappij als hij ouder wordt. Daarnaast wordt ouders verweten dat ouders, door hun kind thuis te houden, hen het nodige onderwijs onthouden. Een laatste argument is dat in veel andere landen al wel leerplicht voor 'doofstommen' is.

Effatha had daarentegen een aantal bezwaren contra de leerplicht. Een bezwaar was dat door de leerplicht, de rechten en plichten van ouders in het gedrang komen. Een ander bezwaar was dat de leerplicht ervoor kon zorgen dat ouders hun kind niet naar Effatha stuurden, doordat de afstand te ver was en protestantse kinderen dan terecht kwamen op een openbaar of katholiek instituut. Naast deze bezwaren was er nog een financieel bezwaar, omdat de leerplicht financiële lasten met zich mee zou brengen en een praktisch bezwaar met betrekking tot verzuim. Vermoed wordt dat Effatha toch inzag dat kinderen anders geen onderwijs kregen en daarom uiteindelijk, ondanks de eerder genoemde bezwaren, toch voor de leerplicht was, zoals ook het Instituut voor Doofstommen te Groningen.

Als een vergelijking wordt gemaakt tussen het instituut in Groningen en Effatha valt het verschil in de hoeveelheid data over de leerplicht op. In de data die gevonden is van Groningen wordt regelmatig over de leerplicht gesproken. Bijna in elk jaarverslag is daar wat over te lezen. Echter, in de data van Effatha is veel minder te vinden over de leerplicht. Het wordt af en toe kort genoemd, maar bij lange na niet zoveel als bij Groningen. Mogelijk was Effatha niet zo bezig met de leerplicht en stond het bij Groningen meer centraal of wilde Effatha er niet over spreken, aangezien ze er toch tegen waren. De argumenten van de twee instituten zijn dus verschillend, maar uiteindelijk waren beide instituten het eens; de leerplicht moest ook voor dove kinderen komen.

Het andere deel van de onderzoeksvraag richt zich op de invloed van religie en levensbeschouwing op de visie op leerplicht. Uit voorgaande blijkt dat er een verschil in argumentatie is tussen de twee instituten. De visie van de vertegenwoordigers in de politiek van die tijd is als kader gebruikt in het onderzoek. De liberale/socialistische tak had als argument voor de leerplicht dat onderwijs een kans op een baan vergroot, wat ook een belangrijk argument van het instituut in Groningen was. Daarnaast zou door onderwijs het burgerschapsideaal verbreid kunnen worden, wat zowel de visie van de liberalen/socialisten was als van het instituut in Groningen. Deze argumenten worden niet genoemd door de protestantse tak van de politiek. Dit kan erop duiden dat de visie en de pro-argumenten met betrekking tot de leerplicht werden beïnvloed door religie en levensbeschouwing. Dit komt ook terug bij de argumenten contra de leerplicht van de protestantse vertegenwoordigers binnen de politiek en Effatha. Zo wordt het argument van Effatha over de rechten en plichten van ouders ook gedeeld door de protestantse vertegenwoordigers van de politiek en verdedigd vanuit de christelijke achtergrond. Bij de liberalen/socialisten en het Groningse instituut komt dit juist niet naar voren. Ook dit wijst op invloed vanuit religie en/of levensbeschouwing. De liberalen en socialisten stonden namelijk voor vrijheid en gelijkheid. Geloof was iets wat privé was, dus scholen moesten een openbaar karakter hebben. De protestanten echter zagen God als autoriteit en streefden naar saamhorigheid. Daarnaast wilden zij juist confessionele scholen, wat erg duur was, omdat het lange tijd niet gesubsidieerd werd (Verkuil et al., 2005). Een ander voorbeeld is dat Effatha bang is dat, door de leerplicht, ouders hun kind naar andere scholen sturen. Scholen die niet protestants zijn. Dit is duidelijk een visie die gekleurd is door religieuze opvattingen. Uit dit alles kan worden geconcludeerd dat de visie van de instituten beïnvloed is door religie c.q. levensbeschouwing. De mate waarin deze beïnvloeding plaatsvond is niet duidelijk te zeggen. Verder onderzoek zou daar meer over kunnen uitwijzen.

Een aanbeveling voor verder onderzoek is om dan ook het katholieke instituut in st. Michielsgestel te vergelijken met het instituut in Groningen en Effatha. Dit was ook in de opzet van het onderzoek opgenomen, maar door uitval van groepsleden kon dit niet gerealiseerd worden. Een andere mogelijkheid is om de instituten van Amsterdam en Rotterdam te vergelijken met voorgenoemden. Het is dan vooral interessant om de instituten van Amsterdam, Rotterdam en Groningen te vergelijken om te zien of ze dezelfde argumenten gebruiken, daar ze alle drie openbaar zijn. Hierdoor kan nog meer duidelijkheid komen over de grootte van de invloed van levensbeschouwing op de visie van het dovenonderwijs.

De uitkomst van het onderzoek kan kort worden samengevat als: Ja, er is verschil in visie op de leerplicht tussen beide instituten. Ja, de argumenten die daarvoor of daartegen worden aangedragen zijn verschillend en ja, de visie is beïnvloed door religie en/of levensbeschouwing.

Tenslotte waren toch beide instituten voor de leerplicht voor dove kinderen. Uiteindelijk wordt in 1947 ook voor kinderen in het speciaal onderwijs leerplicht wettelijk geregeld (Rietveld-Van Wingerden & Tijsseling, 2010).

In het Algemeen Nederlands Doofstommen Orgaan, ANDOR, een landelijk tijdschrift voor dove mensen, schrijft mevrouw M. van der Lugt-Binnerts in 1948:

De leerplicht is bij de wet van 4 augustus 1947, Staatsblad nr. H288, gewijzigd. In artikel 1 van deze wet staat dat alle kinderen, die ingeschreven staan als leerling van een school en het onderwijs regelmatig volgen, aan de leerplicht voldoen. En in artikel 2 staat dat onder de scholen, die onder deze wet vallen, ook de scholen voor buitengewoon lager onderwijs vallen; dat zijn dus de scholen voor blinden, doofstommen, slechthorenden, achterlijke kinderen enz. Dus de doofstommen moeten nu naar school. Dat is wel een gelukwens waard⁴².

Bij dit citaat konden de doveninstituten zich waarschijnlijk van harte aansluiten.

⁴² Andor, februari 1948, 7

Literatuurlijst

- Baarda, D. B. (2009). *Dit is onderzoek! Handleiding voor kwantitatief en kwalitatief onderzoek*. Groningen/Houten: Noordhoff.
- Baarda, D. B., Goede, M. P. M., de, Teunissen, J. (2005) *Basisboek kwalitatief onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.
- Bakker, N., Noordman, J., & Rietveld-van Wingerden, M. (2006). *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland. Idee & praktijk 1500 – 2000*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Betten, H. (2010). Leerplicht voor dove leerlingen, een historische terugblik. [nog niet uitgegeven]. Gemeente Haren, Kentalis Groep Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: denken en doen*. Den Haag: Boom Onderwijs.
- Boekholt, P. Th. F. M., & De Booy, E. P. (1987). *Geschiedenis van de school in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Dalhuisen, L. (2005). *Van kind tot burger. Volksopvoeding in Nederland (1780-1901)*. Baarn: Nijgh Versluys.
- Diepenhorst, I. A. (1990). Uitbreiding van leerplicht? Dwaasheid. In *Leerplicht, leerrecht, 1900-1990: Negentig jaar leerplichtwet*. Den Bosch: Malmberg.
- Dodde, N. (2000) Een geschiedenis van de leerplicht. In T. van der Hulst, & D. van Veen (Red.) *Recht doen aan zorg: 100 jaar leerplicht in Nederland* (pp. 15-69). Leuven/Apeldoorn: Garant.
- Galen, J., van, & Severen, T., van. (red.). (1989). *Leerplicht, leerrecht, 1900-1990: Negentig jaar leerplichtwet*. Den Bosch: Malmberg.
- Levering, B. & Smeyers, P. (1999). *Opvoeding en onderwijs leren zien: een inleiding in interpretatief onderzoek*. Amsterdam: Boom.
- Rietveld-van Wingerden, M., & Tijsseling, C. (2010). *Ontplooiing door communicatie. Geschiedenis van het onderwijs aan doven en slechthorenden in Nederland*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant Uitgevers.
- Robson, C. (2002). *Real world research*. Oxford UK: Blackwell, second edition.
- Snik, G., & Haften, W. van (2002). Pedagogisch grondslagenonderzoek. In: P. Smeyers & B. Levering (Eds.) *Grondslagen van de wetenschappelijke pedagogiek. Modern en postmodern*. (pp. 169-187). Amsterdam, Boom.
- Tijsseling, C. (2006). *Anders doof zijn. Een nieuw perspectief op dove kinderen*. Twello: Uitgeverij van Tricht.
- Tijsseling, C., & Tellings, A. (2009). The Christian's duty towards the Deaf.

Differing Christian views on deaf schooling and education in Dutch 19th century society. *American Annals of the Deaf*, 154, 36-49.

Verhoeven, N. (2004). *Wat is onderzoek? Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger beroepsonderwijs*. Amsterdam: Boom.

Verkuil, D., Riessen, van, M. G., & Straaten, van, D. (2005). *Geschiedeniswerkplaats. Van kind tot burger, volksopvoeding via het onderwijs in Nederland (1780-1920)*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Weijers, I. (2004). *De Creatie van het Mondige kind: Geschiedenis van Pedagogiek en Jeugdzorg*. Uitgeverij SWP: Amsterdam.

Bronnenlijst

- Effatha, Jaarverslag, 1890 tot en met 1900, Universiteit van Amsterdam, afdeling bijzondere collecties, toegangsnummer XX 981.
- Effatha, Jaarverslag 1901 tot en met 1910, gemeente Haren, Kentalis Groep.
- Gebing, J. E. (1919). Het voorbereidende Doofstommenonderwijs; voordracht gehouden den 26 juli 1919 in de jaarvergadering der vereeniging tot bevordering van het Doofstommenonderwijs in Nederland. Toegangsnr. onbekend, Gemeente Leidschendam-Voorburg.
- Hermus, A. (1919). Leerplicht en wettelijke regeling van het doofstommen- onderwijs in Nederland. Gemeente Haren, Kentalis Groep.
- Instituut Groningen, St. Michielsgestel, & Amsterdam (1916). Verzoekschrift van het onderwijzend personeel van de instituten te Groningen, St. Michielsgestel en Amsterdam aan de Minister van Binnenlandse Zaken om de leerplichtwet en toepassing te verklaren op dove kinderen. [Met toelichting]. Toegangsnr. onbekend, Gemeente Groningen.
- Instituut voor Doofstommen Groningen, Jaarverslag 1900 tot en met 1917, gemeente Haren, Kentalis Groep.
- Lugt-Binnerts, M., van der (1948) Titel onbekend. [ANDOR; Landelijk tijdschrift voor dove mensen]. Gemeente Haren, Kentalis Groep.
- Meiden, L. H., van der (1938). Gedenkboek ter gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan van de vereeniging "Effatha". [1888-1938]. Toegangsnr.: IWO 757 B 62. Gemeente Amsterdam, Universiteit van Amsterdam.
- Meulen, C., van der (1963). De wereld van het dove kind: Effatha 1888-1963. Toegangsnr.: P 39-7771. Gemeente Amsterdam, Universiteit van Amsterdam.
- Ons Tijdschrift, 1 januari 1911 tot en met 16 oktober 1913, Orgaan voor oud-leerlingen van Nederlandsche inrichtingen voor doofstommen onderwijs, Gemeente Haren, Kentalis Groep.
- Verdoorn, Th. (1915). Eenige bijzonderheden aangaande het doofstommen-instituut te Groningen. Ter herdenking van het 125-jarig bestaan dier inrichting. Gemeente Haren, Kentalis Groep.

Bijlagen